

Volume 6/3 September 2018

p. 277 / 294

**THE SEMANTIC FIELD OF THE ENTITIES AND
ADJECTIVES IN THE STORY OF BOĞAÇ HAN**

Boğaç Han Hikâyesinde Sıfatlar ve Varlıkların Anlam Alanları

Murat GÖK¹

Abstract

In the study titled Meaning Fields of Adjectives and Assets in the Boğaç Han Tale, the adjectives in the Boğaç Khan story were identified, classified, and examined with the act of categorization. With this study, the specification, and characterization system of the names were detected in the Turkish of the era when Boğaç Han was told. Although the adjectives in Dede Korkut's Stories are a thousand years old, ties with today's Turkish culture are felt. In this study, it was tried to show that the Turkish people understand, love and use these attributes. The beauty and ugliness seen by the Turkish thought system in human and nature are revealed. It has been revealed which attributes the Turks favored to the existences that they love and those that they do not love. In order to reveal the system of naming adjectives to the assets in the Turkish language, the assets have been classified as religious attributes, animals, equipments, people, human limbs, natural beings, abstract concepts, space, time, and their adjectives. The structures of the adjectives were also determined during this review. In order to better understand the adjectives, the sentences in the adjective text have been included in the study. Selected chapters from the Boğaç Han story were taken to work in the original text. Thus, the original text was not distracted. The presence of the cues in the study has been very helpful in determining the area of meaning. In the study, the system was formed as follows; firstly entities were given as titles and then adjectives were given as subtitles. In each sub-heading, the adjective structure and type are indicated and the sentence that the adjective included is given immediately. Finally, adjectives are grouped in terms of positive and negative meaning according to their naming to the assets. Thus, it was tried to determine the system of naming adjectives to assets in Old Turks.

Key Words: Adjectives, entities, semantic.

Öz

Boğaç Han Hikâyesinde Sıfatlar ve Varlıkların Anlam Alanları başlığı verilen çalışmada, Boğaç Han hikâyesinde geçen sıfatlar tespit edilmiş, sınıflandırılmış, sıfat yapıları cümlelerden hareketle incelenmiştir. Bu çalışmayla Boğaç Han hikâyesinin anlatıldığı dönemin Türkçesinde isimlerin nitelenme ve belirtilme sistemi de tespit edilmiştir. Dede Korkut Hikâyelerindeki sıfatların bin yıl geçse de günümüz Türk kültürü ile bağı hissedilmektedir. Bu çalışmada Türk insanının bu sıfatları anladığı, sevdiği ve kullandığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Türk düşünce sisteminin insan ve doğada gördüğü güzellik ve çirkinlikler ortaya konmuştur. Türklerin sevdiği varlıklara ve sevmediği varlıklara hangi sıfatları yakıştırdığı ortaya konmuştur. Türk dilinde sıfatların varlıklara verilmiş sistemini ortaya koymak için öncelikle varlıklar; dini varlıklar, hayvanlar, eşyalar, insanlar, insan uzuvları, tabiat varlıkları, soyut kavramlar, mekân, zaman başlıklarında sınıflanmış ve bu varlıklara gelen sıfatlar incelenmiştir. Sıfatların yapıları da bu inceleme sırasında belirlenmiştir. Sıfatların daha iyi anlaşılması için, sıfatın metinde geçtiği cümleler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Boğaç Han hikâyesinden seçilen bölümler, orijinal metinde geçtiği şekliyle çalışmaya alınmıştır. Böylece orijinal metinden uzaklaşmamıştır. Cümlelerin çalışmada bulunması anlam alanını

¹ Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi/ elmek: muratgok8038@hotmail.com

tespit etmede çok faydalı olmuştur. Çalışmada sistem şu şekilde oluşturulmuştur; öncelikle varlıklar başlık olarak verilmiş daha sonra alt başlık olarak sıfatlar verilmiştir. Her alt başlıkta sıfatın yapısı ve çeşidi belirtilmiş ve hemen yanında sıfatın geçtiği cümle verilmiştir. Son olarak sıfatlar varlıklara verilmişlerine göre olumlu ve olumsuz anlam alanlarında gruplanmıştır. Böylece Eski Türklerde sıfatların varlıklara verilmiş sistemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıfatlar, varlıklar, anlam.

Giriş

"İlim âleminde ve Türk dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut kitabı yahut kısaca Dede Korkut adıyla tanınan eser bir destanî Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır" (Ergin, 1997:1).

Dede Korkut Kitabının Dresden nüshası bir giriş ile on iki destanî hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında ise bir giriş ile altı hikâye bulunmaktadır. Bu altı hikâyenin de ancak beşi tamamdır (Ergin, 1997, s. 3).

"Dede Korkut [Oğuzların] akıl hocalarıdır. Oğuz kavminin bütün müşkülünü o çözer. Dede Korkut aynı zamanda ozandır ve hikâyelerde anlatılan her mücadelenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalıp destanlar söyler. Bütün hikâyeler mücadelelerin sonunda onun tarafından düzenlenerek sahiplerine ithaf edilmiştir (Ergin, 1997, s. 26).

Destanın ve yazıya aktarılan metnin Dede Korkut adına bağlanması onun Korkut'un şahsiyetiyle bütünleşmesi anlamına gelir. Onunla bağlı canlı hatıraların çoğu bu gün de Orta Asya bozkırlarında korunmaktadır" (Bayat, 2016, s. 17).

Dede Korkut Hikâyelerinde varlıkların kavram alanları da oldukça geniştir. Bu çalışmada faydalandığımız önemli dilbilimcilerin kavram alanı ile ilgili görüşleri şunlardır:

"Kavram alanı, zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alandır. Mesela: ülkü hedef gaye, maksat, ideal; kırılmak, incinmek, gücenmek, darılmak, küsmek; kesmek, koparmak, biçmek, üzme, yolmak kelimelerinde olduğu gibi. (Hazar, 2013, s. 20), "Kavram alanı, kavramların birbirinden soyutlanmış olarak ayrı ayrı bulunmadıkları, mozaik gibi birbirleriyle sınırlandıkları, içinde birbirlerini etkiledikleri alanlar oluşturdıkları biçiminde açıklanabilir" (Aksan, 2006, s. 42). Bu çalışmada kavram alanı aynı olan varlıklar ve bu varlık adlarına gelen sıfatlar gruplanarak kavram alanları aynı olanlar aynı başlıklar altında incelenmiştir.

"Anlam eksenini esas itibarıyla bir tasnif meselesidir. Birbiriyle alakalı kelimeleri bir gruba koyma, alakasızları birbirinden ayırma işidir. Mesela jilet tıraş köpüğü, havlu gibi kelimeler bir arada olunca insan zihninde bir tıraş olma durumu canlanmaktadır. Bu kelimeler bir anlam etrafında birleşmişlerdir. Bunların arasına mesela bulgur kelimesini koyarsak 'Bu da nereden çıktı!' tepkisi alırız. Aynı şekilde hepsi su ile alakalı olsa da dere, ırmak, çay, nehir bir anlam eksenindeyken göl, gölet, baraj, deniz, umman ve okyanus başka bir anlam eksenini oluşturmaktadır. Divan edebiyatında tenasüp sanatı diye öğrendiğimiz de bundan başka bir şey değildir. Birbiriyle anlam münasebeti olan kelime ve kavramlar bir anlam ilişkisi kurarlar. Anlam eksenini bir düzlem veya bağlam meselesidir. Yukarıda tıraş olma eksenini etrafında kullanılan sakal kelimesi bıyık, sakal, saç, kaş, kirpik vs. gibi kelimelerle birlikte sayılınca tıraş olma anlamından uzaklaşır insan vücudunda bulunan tüy cinslerini çağırır. Bu da bir çeşit çift eklemliktir. Yani, bir kelime farklı eksenlerde görev yapabilir" (Demirci, 2014, s. 207). Bu çalışmada Demirci'nin görüşü doğrultusunda varlıklara verilen isimler ve bunların sıfatları Boğaç Han hikâyesi bağlamında anlamlandırılmış ve tasnif edilmiştir.

"Dil yetisi ve sözün her bir ögesinin bakmak için benimsenebilecek neredeyse sayısız ve aynı ölçüde meşru görüş açılarına göre farklı bir şey olduğunu görünce, öyle bir an gelir

ki bu [] ve görüş açılarının kendilerini tartışmaya, her birinin değerini saptayacak açıklamalı sınıflandırmasına geçmek gerekir". (Saussure, 2014, s. 85.), "Dili belli bir alanda ele alırsak, yalnızca göstergeler değil, göstergelerden ayrılamayan anlamlar da vardır, zaten anlam olmasa göstergeler de buna layık olamazdı." (Saussure, 2014, s. 82). Bu görüşler doğrultusunda Boğaç Han hikâyesindeki göstergeler o dönemin bağlamına göre anlamları açıklanmış ve bu göstergeler birbirlerinin anlamlarını destekleyecek şekilde gruplanmıştır.

Çalışmada anlam açıklamalarında hikâyedeki anlam bağlamının yanında cümle bağlamı da göz önüne alınmıştır. "Söz, söz öbeği ve cümle gibi bir dil biriminin gerçek ve öğretilme alanlarının oluşturduğu alana anlam alanı denir" (Karaağaç, 2013, s. 119).

Yöntem

Bu çalışmada Boğaç Han hikâyesindeki sıfatlar veri işleme yoluyla değerlendirilmiştir². Varlıklar; dini varlıklar, hayvanlar, eşyalar, insanlar, insan uzuvları, tabiat varlıkları, soyut kavramlar, mekân, zaman başlıklarında sınıflanmış ve bu varlıklara gelen sıfatlar incelenmiştir. Sıfatlar önce sıralanmış, daha sonra anlamlarına göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan sıfatların STT'de bulunmayanlarının anlamları parantez içinde verilmiştir. Daha sonra sıfatların sözcük yapıları (basit, türemiş, birleşik) belirtilmiş daha sonra cümle içinde hangi yapı içinde olduğu (sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu vb.) belirtilmiştir. Son olarak anlam alanı olarak sıfatlar olumlu ve olumsuz anlam alanlarında gruplanmıştır. Böylece Boğaç Han hikâyesindeki hangi niteleme sıfatlarının hangi isimlere getirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece Eski Türklerde sıfatların isimlere verilmiş sistemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

A- Dini Varlıklarla İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde dini varlıklar Hızır ve Tanrı, Allah olarak tespit edilmiştir, bu isimlere gelen sıfatlar şunlardır:

Allah: Allah ile ilgili, Ta'âla (yüce) sıfatı tespit edilmiştir.

Allah Ta'âla (bas.sf.; sf.tam.) "Bir ağzı dualınun alkışiyile Allah Ta'âla bir ayal virdi." (Ergin, 1997, s. 81).

Hızır: Hızır ile ilgili boz atlı sıfatı tespit edilmiştir. Boz renk, sert, haşin anlamına gelmektedir.(Eminoğlu, 2014, s. 102).

boz atlı Hızır (bir.sf.; sf.tam.) "Oğlan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldu." (Ergin, 1997, s. 88).

Tanrı: Tanrı ile ilgili: çırağ yandıran, kadir, övülen, yüce sıfatları tespit edilmiştir.

çırağ yandıran Tanrı (sf.f.gru.; sf.-tam.) Çerağ yağ kandili veya mum anlamına gelmekte. Allah'ın insanları aydınlatma ve onlara ışık vererek onların hidayete ermesini sağlayan hikmetlerdir, bir anlamı da dervişlerin pîridir. (Albayrak, 2012, s. 112), "Hak yandıran çırağın yana tursun." (Ergin, 1997, s. 95).

² Toplanan bilgi, istatistik, belge ve kalıntıların araştırmanın planı doğrultusunda değerlendirilmesi, gruplandırılması, sistematik hale getirilmesi veya belirli formüller uygulanarak analiz edilmesi (Seydioğlu, s. 45).

kadir Tanrı (bas.sf.; sf.tam.) Kadir, her şeye gücü yeten Allah. "Kadir Tanrı seni nâmerde muhtaç eylesün hanım hey." (Ergin, 1997, s. 95).

ögdüğüm Tanrı (sf.f.; sf.tam.) Bütün övgülere layık, dil ile onu övmeye güç yetmeyen Allah. "Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olubanı meded irsün." (Ergin, 1997, s. 94).

yüce Tanrı (bas.sf.; sf.tam.) "Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olubanı meded irsün." (Ergin, 1997, s. 94).

B- Hayvanlarla İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde at, deve, geyik, koyun, turgay, yılan hayvan isimleri tespit edilmiştir, bu isimlere gelen sıfatlar şunlardır:

At: Atlar ile ilgili: ak (beyaz), ayağı külüg (meşhur), aygır (erkek at), bidevi (iri), boz (kurşuni, gri), kazılık (güçlü), yilisi kara sıfatları tespit edilmiştir.

ağ boz (beyaza yakın gri) at (bir.sf.; sf.tam.) "Çapar-iken ağ boz atun büdrimesün." (Ergin, 1997, s. 94).

ayağı külüg (çabuk, hızlı) at (bir.sf.; sf.tam.) hızlı koşan at (bir.sf.; sf.tam.) "At ayağı külüg ozan dili çevük olur." (Ergin, 1997, s. 81).

aygır (erkek at) at (bas.sf.; sf.tam.) aygır sert, haşin, hızlı adım atan, hızlı koşan, diğerlerinden farklı olan. (Paçacıoğlu, 2016, s. 39), "Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan çoç kırdurmuş-idi." (Ergin, 1997, s. 78).

bidevi (iri) at (bas.sf.; sf.tam.) bidevî, iri yapılı bir tür at, küheylan (Çağbayır, 2017, s. 209), "Bidevi atlar issini görüp okradukda." (Ergin, 1997, s. 78)

boynı uzun bidevi (iri) at (bir.sf.+ bas.sf.; sf.tam.) "Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana." (Ergin, 1997, s. 82).

boz (kurşuni, gri) at (bas.sf.; sf.tam.) haşin sert huylu at. "Çapar-iken ağ boz atun büdrimesün." (Ergin, 1997, s. 94).

kazılık (güçlü) at (tür.sf.; sf.tam.) kazılık, büyük güçlü ve iyi cins at (Çağbayır, 2017, s. 860), "Yilisi kara kazılık atun butun bindün." (Ergin, 1997, s. 86).

yilisi kara at (bir.sf.; sf.tam.) "Yilisi kara kazılık atun butun bindün." (Ergin, 1997, s. 86)

Deve: Deve ile ilgili: buğra (erkek), kızıl sıfatı tespit edilmiştir.

kızıl deve (bas.sf.; sf.tam.) kız, Türk halk edebiyatının başta sevgili ve güzellik olmak üzere hemen bütün ürünlerde yaygın olarak yer almaktadır, güzelliğin sembolüdür (Albayrak, 2010, s.339), kızıl, parlak kırmızı, ısınmış, ateş rengi (Eminoğlu, 2014, s. 255), kızıl, değerli, altın (Paçacıoğlu, 2016, s. 388), "Kaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana." (Ergin, 1997, s. 83).

Koyun: Koyun ile ilgili kara sıfatı tespit edilmiştir.

kara koyun (bas.sf.; sf.tam.) kara: ehli hayvan, karanlık (Paçacıoğlu, 2016, 338). "Kara koyun yañısından önine getürdiler." (Ergin, 1997, s. 78).

Turgay: Turgay (çayır kuşu) ile ilgili: bozaç (boza yakın renk), sakallı sıfatları tespit edilmiştir.

bozaç (boza çalan renk) turgay (bas.sf.; sf.tam.) boz: beyaz ve kırmızı renkler arasındaki renk, "Şakallu bozaç turgay sayradukda." (Ergin, 1997, s. 78).

sakallı turgay (çayır kuşu) (tür.sf.; sf.tam.) sakallı: sakalı olan, imparatorluk döneminde yaşlı esirlere verilen isim (Çağbayır, 2017, s. 1409), "Şakallu bozaç turgay sayradukda." (Ergin, 1997, s. 78).

Yılan: Yılan ile ilgili sarı sıfatı tespit edilmiştir.

saru yılan (bas.sf.; sf.tam.) sarı: solgun, zayıf, yeşil ile portakal renginde olan (Eminoğlu, 2014, s.384), "Şaru yılan şokmadın ağca tenüm kalkanıp şişer." (Ergin, 1997, s. 87)

C- Eşyalarla İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde, cıda (mızrak), çadır, gönder (mızrak, kargı), halı, hazine, kımız, kılıç, kiçe, koyun yahnisı, kopuz, otağ, sicim, şarap, taş, ton (elbise), toy, yay, zencir eşya isimleri tespit edilmiştir. Bu isimlere gelen sıfatlar şunlardır:

Cıda (mızrak): Cıda (mızrak) ile ilgili altın sıfatı tespit edilmiştir.

altın cıda (bas.sf.; sf.tam.) "Altın cıdasın kolına aldı." (Ergin, 1997, s. 91).

Çadır: Çadır ile ilgili ala (karışık renkli) sıfatı tespit edilmiştir.

ala (karışık renk,) çadır (bas.sf.; sf.tam.) "Yiründen örü turgıl, ala çadırın yir yüzüne dikdürgil." (Ergin, 1997, s. 80).

Gönder (mızrak, kargı): Gönder (mızrak, kargı) ile ilgili ala (karışık renk, alaca) sıfatı tespit edilmiştir.

ala (karışık renk, alaca) gönder (bas.sf.; sf.tam.) "Dürtişür-iken ala gönderün ufanmasun." (Ergin, 1997, s. 95).

Halı: Halı ile ilgili ipek halı sıfatı tespit edilmiştir.

ipek halı (bas.sf.; sf.tam.) "Bin yirde ipek halıçası döşenmiş-idi." (Ergin, 1997, s. 77).

Hazine: Hazine ile ilgili ağır sıfatı tespit edilmiştir.

ağır hazine (bas.sf.; sf.tam.) ağır: değerli, şerefli, pahalı, sert, keskin, zahmetli (Paçacıoğlu, 2016, s. 45), "Ağır hazine bol leşker alayın." (Ergin, 1997, s. 88).

Kımız: Kımız ile ilgili göl gibi (çok) kımız sıfatı tespit edilmiştir.

göl gibi (çok) kımız (e.gru.; sf.tam.) "Göl gibi kımız sağdur." (Ergin, 1997, s. 81).

Kılıç: Kılıç ile ilgili: öz (hakiki), kara (siyah), polat (çelik) sıfatları tespit edilmiştir.

öz (hakiki) kılıç, (bas.sf.; sf.tam.) öz: can, ruh, nefis, kendi, vücut, saf, arı (Paçacıoğlu, 2016, s. 513), "Kara polat öz kılıcum elüme alayın-mı." (Ergin, 1997, s. 80).

kara (siyah) kılıç (bas.sf.; sf.tam.) kara: ehli hayvan, karanlık (Paçacıoğlu, 2016, 338). "Kara polat öz kılıcum elüme alayın-mı." (Ergin, 1997, s. 80).

polat (çelik) kılıç (bas.sf.; sf.tam.) "Kara polat öz kılıcum elüme alayın-mı." (Ergin, 1997, s. 80).

Kiçe: Keçe ile ilgili kara (siyah) sıfatı tespit edilmiştir.

kara (siyah) kiçe (bas.sf.; sf.tam.) kara: ayıp, ayıplanacak şey, ehli hayvan, karanlık (Paçacıoğlu, 2016, 338). "Kimün ki oğlı kıızı yok kara otağa kondurun kıra kiçe altına döşer, kara koyun yahnisından öpine getürün." (Ergin, 1997, s. 78).

Çoyun Yahnisı: Çoyun ile ilgili kara sıfatı tespit edilmiştir.

kara (siyah) koyun (bas.sf.; sf.tam.) kara: ehli hayvan, karanlık (Paçacıoğlu, 2016, 338), "Kimün ki oğlı kıızı yok kara otağa konduruñ, kara kiçe altına döşer, kara çoyun yahnisından,öpinegetürün. (Ergin,1997,s.78).

Kopuz: Kopuz ile ilgili kolça sıfatı tespit edilmiştir.

kolça kopuz, (tür.sf.; sf.tam.) "Kolça çopuzum elüme virün." (Ergin, 1997, s. 92).

Otağ: Otağ ile ilgili: ağ (beyaz), kara (siyah), kıızıl (kırmızı) sıfatları tespit edilmiştir.

ağ (beyaz) otağ (bas.sf.; sf.tam.) ağ: beyaz (Paçacıoğlu, 2016, s. 43), beyaz, ak, temiz (Eminoğlu, 2014, s. 33), "Bir yire ağ otağ bir yire kıızıl otağ bir yire çara otağ çurdurmuş-idi." (Ergin, 1997, s. 78).

kara (siyah) otağ, kara: ayıp, ayıplanacak şey, ehli hayvan, karanlık, (bas.sf.; sf.tam.) "Bir yire ağ otağ bir yire kıızıl otağ bir yire çara otağ çurdurmuş-idi." (Ergin, 1997, s. 78).

kıızıl (kırmızı) otağ (tür.sf.; sf.tam.) "Bir yire ağ otağ bir yire kıızıl otağ bir yire çara otağ çurdurmuş-idi." (Ergin, 1997, s. 78).

Sicim: Sicim ile ilgili kıl sıfatı tespit edilmiştir.

kıl sicim (bas.sf.; sf.tam.) "Kıl sicim ağ boynına taçalum." (Ergin, 1997, s. 90).

Şarap: Şarap ile ilgili al (kırmızı) sıfatı tespit edilmiştir.

al (kırmızı) şarap (bas.sf.; sf.tam.) al: parlak kırmızı, ısınmış, ateş rengi (Eminoğlu, 2014, s. 255), kıızıl, değerli, altın (Paçacıoğlu, 2016, s. 388), "Al şarabun itisinden aldı içdi." (Ergin, 1997, s. 84).

Taş: Taş ile ilgili, katı (sert) sıfatı tespit edilmiştir.

katı (sert) taş (tür.sf.; sf.tam.) "Buğa çatı taşa buynuz urşa un gibi ügidür-idi." (Ergin, 1997, s. 81).

Ton (elbise) Ton ile ilgili: cübbe, çingi kuşlu sıfatları tespit edilmiştir.

cübbe ton (bas.sf.; sf.tam.) "Cübbe ton." (Ergin, 1997, s. 83).

çingi kuşlu ton: (bir.sf.; sf.tam.) çeng "zil" > ayağında zil olan kuş desenli elbise* "Çingi kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana." (Ergin, 1997, s. 83).

Toy: Toy ile ilgili, ulu (büyük) sıfatı tespit edilmiştir.

ulu (büyük) toy (tür.sf.; sf.tam.) "Ulu toy eyle." (Ergin, 1997, s. 81).

Yay: Yay ile ilgili: ağ tozlıça (yayın kabzası üzerine sarılan kiriş), katı (sert, kuvvetli), çorküt sijnirlü (sert, kuvvetli) sıfatları tespit edilmiştir.

ağ tozlıça (yayın kabzası üzerine sarılan kiriş) yay (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ tozlıça çatı yayını eline aldı." (Ergin, 1997, s. 91).

katı (sert, kuvvetli) yay (tür.sf.; sf.tam.) "Dirse Hın Çorküt sijnirli çatı yayını eline aldı." (Ergin, 1997, s. 85).

çorküt sijnirlü (sert, kuvvetli) yay (bir.sf.; sf.tam.) "Dirse Hın Çorküt sijnirli çatı yayını eline aldı." (Ergin, 1997, s. 85).

Zencir: Zincir ile ilgili sıfat demir sıfatı tespit edilmiştir.

demir zencir (bas.sf.; sf.tam.) "Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zencir-ile buğayı tutmuşlar idi." (Ergin, 1997, s. 81).

Ç- İnsanlarla İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde, ana, baba, bey, bayındır, derviş, er, gelin, leşker (asker), insanın genel özellikleri, kadın, kâfir, karı (eş), karı (yaşlı), koca (yaşlı erkek), koca (eş), kız, oğlan insanlarla ilgili sıfatlar tespit edilmiştir. Bu isimlere gelen sıfatlar şunlardır:

Ana: Ana ile ilgili: ak saçlı, ak sütünü emdiğim, izzetli (kıymetli), kara kıyma (çekik) gözlü sıfatları tespit edilmiştir.

ak saçlı ana (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ pürçeklü izzetlü canum ana." (Ergin, 1997: 89).

ak sütünü emdiğim ana (sf.f.gru.; sf.tam.) "Berü gelgil ak südin emdüğim kadunum ana." (Ergin, 1997, s. 89).

izzetlü (kıymetli) ana (tür.sf.; sf.tam.) "Ağ pürçeklü izzetlü canum ana." (Ergin, 1997, s. 89)

kara kıyma (çekik, yarı kapalı) gözlü ana (bir.sf.; sf.tam.) "Kara kıyma gözleri kan yaş toldı." (Ergin, 1997, s. 86).

Baba: Baba ile ilgili: aklı şaşmış, ak sakallı, bilgisini kaybetmiş, Hın, koca (yaşlı) sıfatları tespit edilmiştir.

aklı şaşmış baba (sf.f.gru.; sf.tam.) "Menüm dahı içinde bir aklı şaşmış biligi yitmiş, koca babam var." (Ergin, 1997, s. 94).

ak sakallı baba (koca, yaşlı baba) (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ sakallu kocalar gider-ise menüm gider." (Ergin, 1997, s. 93).

biligi yitmiş baba (sf.f.gru.; sf.tam.) "Menüm dahı içinde bir aklı şaşmış biligi yitmiş, koca babam var." (Ergin, 1997, s. 94).

Hın baba (bas.sf.; sf.tam.) "Hın babamun katına ben varayım." (Ergin, 1997, s. 87).

koca (yaşlı) baba (tür.sf.; sf.tam.) "Menüm dahı içinde bir aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam var." (Ergin, 1997, s. 94).

Bey: Bey ile ilgili: kalın (kalabalık, kuvvetli), taş Oğuz beylerinden sıfatları tespit edilmiştir.

kalın (kuvvetli, kalabalık) bey (tür.sf.; sf.tam.) "Kalın Oğuz Biglerin toylayayım didi." (Ergin, 1997, s. 86).

taş Oğuz beyi (bas.sf.; sf.tam.) "İç Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yığnak itgil." (Ergin, 1997, s. 81).

Bayındır: Bayındır ile ilgili Hın sıfatı tespit edilmiştir.

Hın Bayındır (bas.sf.; sf.tam.) "Kalkubanı Hın Bayındır yirinden turmuş." (Ergin, 1997, s. 79).

Derviş: Derviş ile ilgili, kara tonlu (elbiseli) sıfatı tespit edilmiştir.

kara tonlu (elbiseli) derviş (bir.sf.; sf.tam.) "Kara tonlu dervişlere nezirler virdüm." (Ergin, 1997, s. 87).

Er: Er ile ilgili, uzun sakallı sıfatları tespit edilmiştir.

uzun sakallı er (bir.sf.; sf.tam.) "Sakalı uzun tat eri başladıkda." (Ergin, 1997, s. 78).

Gelin: Gelin ile ilgili, ak yüzlü, ela gözlü sıfatları tespit edilmiştir.

ak yüzlü gelin (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ yüzlü ala gözlü gelin senün gider." (Ergin, 1997, s. 93).

ala gözlü gelin (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ yüzlü ala gözlü gelin senün gider." (Ergin, 1997, s. 33).

Leşker (asker): Leşker (asker) ile ilgili bol sıfatı tespit edilmiştir.

bol leşker (bas.sf.; sf.tam.) "Ağır hazine bol leşker alayın." (Ergin, 1997, s. 87).

İnsanın Genel Özellikleri İle İlgili Sıfatlar: İncelenen metinde; aç, ağzı dualı, alçak, borçlu, oğlu kızı olmayan, kızlı, oğlu olan, oğlu kızı olmayan, yalın, yalınçak (elbisesi perişan) insanlarla ilgili genel özellikleri ifade eden sıfatlar tespit edilmiştir.

aç (insan) (bas.sf.; adl.sf.) "Aç görseñ toyurgıl." (Ergin, 1997, s. 81).

ağzı dualı (insan) (bir.sf.; adl.sf.) "Bir ağzı dualınuñ alkış-y-ile Tanrı bize bir batman ayal vire didi." (Ergin, 1997, s. 81).

alçak kişi (tür.sf.; sf.tam.) "Benden alçak kişileri ağ otağa, kızıl otağa kondurdı." (Ergin, 1997, s. 79).

borçlu (insan) (bas.sf.; adl.sf.) "Borçluyı, borçından kırtargıl." (Ergin, 1997, s. 81).

oğlu kızı olmayan (insan) (sf.f.gru.; adl.sf.) "Oğlu kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dañı kargaruz." (Ergin, 1997, s. 78).

kızlı (insan) (tür.sf.; adl.sf.) "Oğullıyı ağ otağa, kızluyı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa konduruñ." (Ergin, 1997, s. 79).

oğlu olan (insan) (sf.f.gru.; adl.sf.) "Oğlu olanı ağ otağa kızıl olanı kızıl otağa konduruñ." (Ergin, 1997, s. 78).

oğlu kızı olmayan (insan) (sf.f.gru.; adl.sf.) "Oğlu kızı olmayanı Allah Tea'la kargayupdur, biz dañı kargaruz." (Ergin, 1997, s. 78).

yalınçak (elbisesi perişan insan) (tür.sf.; adl.sf.) "Yalın-çak görseñ tonatgıl." (Ergin, 1997, s. 81).

yalın (insan) (tür.sf.; adl.sf.) "Yalın görse tonatdı." (Ergin, 1997, s. 81)

Kâfir: Kâfir ile ilgili: azgın dinli, kanlı, kara tonlu sıfatları tespit edilmiştir.

azgın dinli kâfir (bir.sf.; sf.tam.) "Kara tonlu azgın dinlü kafirlere bir oğul aldırduñ ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

kanlı kâfir (tür.sf.; sf.tam.) "Dirse Han yayan bunlar atlu yorıdılar, alubanı kanlı kâfir illerine yöneldiler." (Ergin, 1997, s. 91).

kara (elbiseli) tonlu kâfir (bir.sf.; sf.tam.) "Kara tonlu azgın dinlü kafirlere bir oğul aldırduñ ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

Karı (Eş): Karı (eş) ile ilgili: ehil, güz elması gibi ak yanaklı, selvi boylu, kara saçı topuğuna dolaşan, kurulu yaya benzeyen çatık kaşlı eş sıfatları tespit edilmiştir.

dişi ehil (eş) (bas.sf.; sf.tam.) "Dirse Hân, dişi ehlinün sözi-y-ile ulu toy eyledi." (Ergin, 1997, s. 81).

güz almasına benzer al yanaklı (eş) (sf.f.gru.+ bir.sf.; adl.sf.) "Güz almasına benzer al yanaklum." (Ergin, 1997, s. 79).

selvi boylu (eş) (bir.sf.; adl.sf.) "İvden çıkup yoriyanda selvi boylum." (Ergin, 1997, s. 79).

kara saçlı (eş) (bir.sf.; adl.sf.) "Topuğında sarmaşanda kara saçlum." (Ergin, 1997, s. 79).

kurulu yaya benzer çatma kaşlı (eş) (sf.f.gr.+ bir.sf.; adl.sf.) "Kurulu yaya benzer çatma kaşlum." (Ergin, 1997, s. 79).

Karı (Yaşlı): Yaşlı kadın ile ilgili, ak saçlı sıfatı tespit edilmiştir.

ak pürçeklü (saçlı) karı (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ pürçeklü karınun südin tartdı." (Ergin, 1997, s. 84).

Koca: (Yaşlı Erkek): Koca (yaşlı erkek) ile ilgili, ak sakallı sıfatı tespit edilmiştir.

ağ sakallu koca (bir.sf.; sf.tam.) "Ağ sakallu kocanın ağzın söğdi." (Ergin, 1997, s. 83).

Koca (Eş): Koca (eş) ile ilgili: göz açınca gördüğüm, gönül verip sevdiğüm sıfatları tespit edilmiştir.

göz açuban gördüğüm (koca) (sf.f.gru.: adl.sf.) "Göz açuban gördüğüm." (Ergin, 1997, s. 86).

Könül virüp sevdiğüm (koca) (sf.f.gru.: sf.tam.) "Könül virüp sevdiğüm." (Ergin, 1997, s. 86).

Kız: Kız ile ilgili: ince, kırk kız olarak tespit edilmiştir.

ince kız (tür.sf.; sf.tam.) "Kırk ince kıızı boyuna aldı." (Ergin, 1997, s. 85).

kırk kız (bas.sf.; sf.tam.) "Kırk ince kıızı boyuna aldı." (Ergin, 1997, s. 85).

Oğlan: Oğlan ile ilgili bir batman sıfatları tespit edilmiştir.

bir batman oğlan (bir.sf.; sf.tam.) "Taıırı Ta'âla bize bir batman oğul virmez." (Ergin, 1997, s. 80).

D- İnsan Uzuvarı İle İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde: can, et, el, göz, kan, ökçe, ten, tamar insan uzuvlarını ifade eden isimler olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen sıfatlar şunlardır:

Can: Can ile ilgili, tatlı sıfatı tespit edilmiştir.

tatlı can (tür.sf.; sf.tam.) "Taıırı viren tatlı canın seyranda imiş anıt ahı." (Ergin, 1997, s. 88).

Et: Et ile ilgili ağ (beyaz) sıfatı tespit edilmiştir.

ağ (beyaz) et (bas.sf.; sf.tam.) "Kıl sicim boynına takdılar, ağ etinden kan çıkınca dögdiler." (Ergin, 1997, s. 91).

El: El ile ilgili, hikâyede ağ (beyaz) sıfatı tespit edilmiştir.

ağ (beyaz) el (bas.sf.; sf.tam.) "Gelün Dirse Hımanı tutalum, ağ ellerin ardına bağlayalum." (Ergin, 1997, s.90).

Göz: Göz ile ilgili, görür sıfatı tespit edilmiştir.

görür göz (sf.f, tür.sf.; sf.tam.) "Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Hıan yaman segirir." (Ergin, 1997, s. 86).

Kan: Kan ile ilgili, alça (kırmızı) sıfatı tespit edilmiştir.

alça (kırmızı) kan (tür.sf.; sf.tam.) "Oğ tokındı, alça kanı şorladı." (Ergin, 1997, s. 85).

Ökçe: Ökçe ile ilgili, kaba sıfatı tespit edilmiştir.

kaba (iri) ökçe (bas.sf.; sf.tam.) "Kaba ökçem altına şalayın-mı?" (Ergin, 1997, s. 80).

Ten: Ten ile ilgili, beyaz (ağca) sıfatı tespit edilmiştir.

ağca (beyaz) ten (tür.sf.; sf.tam.) "Aru yılan sokmadın ağca tenüm kalkup şışer." (Ergin, 1997, s. 86).

Tamar: Damar ile ilgili oğlan emen sıfatı tespit edilmiştir.

oğlan emen süt tamarı (sf.f.gru.; sf.tam.) "Kesilsün oğlan emen süt tamarum yaman sızlar." (Ergin, 1997, s. 86).

E- Tabiat Varlıkları İle İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde; ağaç, çay, gece, kaya, tağ, su tabiat varlıklarının isimleri tespit edilmiştir. Bunlara gelen sıfatlar şunlardır:

Ağaç: Ağaç ile ilgili: kaba (iri), gölgeli sıfatları tespit edilmiştir.

kaba (iri) ağaç (bas.sf.; sf.tam.) "Kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün." (Ergin, 1997, s. 94).

kölgelüçe (gölgeli) ağaç (tür.sf.; sf.tam.) "Kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün." (Ergin, 1997, s. 94).

Çay: Çay ile ilgili kuru sıfatı tespit edilmiştir

kuru çay (bas.sf.; sf.tam.) "Kuru kuru çaylara su saldum." (Ergin, 1997, s. 87).

Dün (gece): Gece (dün) ile ilgili karanlık sıfatı tespit edilmiştir.

karağu (karanlık) dün (tür.sf.; sf.tam.) "Karağu dün de bulduğum oğul kanı." (Ergin, 1997, s. 86).

Gökyüzü: Gökyüzü ile ilgili, ala sayvan (gölgelik, büyük şemsiye) sıfatları tespit edilmiştir.

ala sayvan (gölgelik, büyük şemsiye) gökyüzü (bas.sf.; sf.tam.) "Ala sayvanı gökyüzüne aşanmış-idi." (Ergin, 1997, s.77).

Kaya: Kaya ile ilgili: sarp dik, sert, çetin sıfatları tespit edilmiştir.

sarp (dik, sert, çetin) kaya (bas.sf.; sf.tam.) "Şarp kayalar oynanmadı." (Ergin, 1997, s. 91).

Tağ: Dağ ile ilgili, ala (karışık renkli), göğsü güzel, kaba, otu biten, otu biten, suyu akan, arkurı (çapraz) yatan, kara (siyah), karşı, kışta yazda karı buzu erinmeyen (erimeyen), yatan, yirli (temelli, yerleşmiş) sıfatları tespit edilmiştir.

ala (karışık renkli) tağ (bas.sf.; sf.tam.) "Karşu yatan Ala Tağdan bir oğul uçurdu-ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

gögsü güzel tağ (bir.sf.; sf.tam.) "Göksi güzel kaba tağlara gün degende." (Ergin, 1997, s. 78).

kaba tağ (bas.sf.; sf.tam.) "Göksi güzel kaba tağlara gün degende." (Ergin, 1997, s. 78)

arkurı (çapraz) yatan tağ (sf.f.gru.; sf.tam.) "Arkurı yatan Ala Tağdan haber kiçe." (Ergin, 1997, s. 84).

kara (siyah) tağ (bas.sf.; sf.tam.) "Yöm vireyim Hınum: Yirlü kara tağlaruñ yıkılmasuñ." (Ergin, 1997, s. 94).

karşu tağ (tür.sf.; sf.tam.) "Karşu yatan Ala Tağdan bir oğul uçurdu-ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

kışda yazda karı buzi erinmeyen (erimeyen) tağ (sf.f.gru.: sf.tam.) "Kışda yazda karı buzi erinmeyen Kazılık Tağı" (Ergin, 1997, s. 88).

yatan tağ (sf.f.: sf.tam.) "Karşu yatan Ala Tağdan bir oğul uçurdu-ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

yirlü (temelli, yerleşmiş) tağ (tür.sf.; sf.tam.) "Yirlü kara tağlaruñ yıkılmasuñ." (Ergin, 1997, s. 94).

Su: Su ile ilgili: akan, görklü (güzel), kamin, turı (duru), yügrük (hızlı) su sıfatları tespit edilmiştir.

ağan (yügrük) su (sf.f., tür.; sf.tam.) "Kamin ağan sudan bir oğul akitdu-ise digil maña." (Ergin, 1997, s. 87).

görklü (güzel) su (tür.sf.: sf.tam.) "Kamin ağan görklü suyuñ kurımasun." (Ergin, 1997, s. 94).

Kamin ağan su (sf.f.gru.; sf.tam.) "Kamin ağan sudan bir oğul akitdu-ise digil mana." (Ergin, 1997, s. 87).

turı (duru) su (tür.sf.; sf.tam.) "Ağan turı sulardan haber kiçe." (Ergin, 1997: 84)

yügrük (hızlı) kamin ağan su (sf.f.gru.; sf.tam.) "Yügrük kamin ağan sudan bir oğul akitdu-ise digil maña." (Ergin, 1997: 87).

F- Soyut Kavramlarla İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde; kazap, ölüm, söz soyut kavramlar tespit edilmiştir. Bunlara şu sıfatlar gelmektedir:

Kazap: Kazap ile ilgili, katı (sert) sıfatları tespit edilmiştir.

katı (sert) kazap (tür.sf.: sf.tam.) "Katı kazap iderem şimdi saña." (Ergin, 1997, s. 81).

Ölüm: Ölüm ile ilgili, kara sıfatı tespit edilmiştir.

kara ölüm (bas.sf.; sf.tam.) "Kara ölüm geldüğünde kiçit virsün." (Ergin, 1997, s. 94).

Söz: Söz ile ilgili, acı sıfatları tespit edilmiştir.

acı söz (bas.sf.; sf.tam.) "Aydur: Hay Dirse Hınum, baña kazap itme, incinüp acı sözler söyleme." (Ergin, 1997, s. 80).

G- Yer (Mekân) Sıfatları

Yer ile ilgili sıfat: ev, meydan, yer sıfatları tespit edilmiştir.

Ev: Evin nitelikleri: altın başlı, bañ (süslü) olarak tespit edilmiştir.

altın başlı iv (bir.sf.; sf.tam.) "Altın başlı bañ iv virgil bu oğlana." (Ergin, 1997, s. 83).

bañ (süslü) ev (bas.sf.; sf.tam.) "Altın başlı bañ iv virgil bu oğlana." (Ergin, 1997, s. 83).

Meydan: Meydan ile ilgili, ağ (beyaz) sıfatları tespit edilmiştir.

ağ (beyaz) meydan (bas.sf.; sf.tam.) "Bayındır Hānuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür. (Ergin, 1997, s. 83).

Yer: Yer ile ilgili, yüce sıfatı tespit edilmiştir.

yüce yir (bas.sf.; sf.tam.) "Alçağdan yüce yirlere çapup çıktı." (Ergin, 1997, s. 88).

H- Zaman ile İlgili Sıfatlar

İncelenen metinde; çağ, sabah zaman ile ilgi isimler tespit edilmiştir. Bu isimlere gelen sıfatlar şunlardır:

Çağ: Çağ ile ilgili: akli karalı seçilen, tağlara gün degende, big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ sıfatları tespit edilmiştir.

akli karalı seçilen çağ (sf.f.gru.: sf.tam.) "Aklu karalı seçilen çağda." (Ergin, 1997, s. 78).

big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ (sf.f.gru.: sf.tam.) "Tağlara gün degende, big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ." (Ergin, 1997, s. 85).

Sabah: Sabah ile ilgili: alar (aydınlık) sabah sıfatları tespit edilmiştir.

alar (aydınlık) sabah (tür.sf.: sf.tam.) "Alar şabah Dirse Hān kalkubanı yirinden örü turup kırk yigidin boyuna alup Bayındır Hānuñ şöbetine gelür-idi." (Ergin, 1997, s. 78).

Boğaç Han Hikâyesindeki Sıfatlar yapılarına ve görevlerine göre aşağıdaki tabloda toplu olarak belirtilmiştir.

Boğaç Han Hikâyesindeki Sıfatlar Tablosu

Boğaç Han Hikâyesindeki Sıfatların Kelime Yapıları ve Metindeki Görevleri		
	Sıfat Tamlaması	Adlaşmış Sıfat
Basit Sıfatlar	Allah Ta'āla, kadir Tanrı, yüce Tanrı, aygır (erkek at) at, boz (kurşuni, gri) at, kara koyun, saru yılan, kaba (iri) ağaç, altın cıda, ala (karışık renk,) çadır, kuru çay, ala (karışık renk, alaca) gönder, ipek halı, ağır hazine, öz (hakiki) kılıç, kara (siyah) kılıç, polat (çelik) kılıç, kara (siyah) kiçe, kara (siyah) koyun, ağ (beyaz) otağ, kara (siyah) otağ, kıl sicim, al (kırmızı) şarap, cübbe ton, demir zencir, taş Oğuz beyi, Hān Bayındır, bol leşker, aç (insan), dişi ehil (eş), kırk kız, ağ (beyaz) et, ağ (beyaz) el, kaba (iri) ökçe, ala sayvan (gölgelik, büyük şemsiye) gökyüzü, sarp (dik, sert, çetin) kaya, ala (karışık renkli) tağ, kaba tağ, kara (siyah) tağ, kara ölüm, acı söz, bañ (süslü) iv, ağ (beyaz) meydan, yüce yir.	aç (insan).

	Sıfat Tamlaması	Adlaşmış Sıfat
Türemiş Sıfatlar	ögdüğüm Tanrı, kazılık (güçlü) at, sakallı turğay (çayır kuşu), kızıl deve, bozaç (boza çalan renk), kölgelüçe (gölgeli) ağaç, karaçu (karanlık) dün, kolça kopuz, kızıl (kırmızı) otağ, katı (sert) taş, katı (sert, kuvvetli) yay, izzetlü (kıymetli) ana, Hıan baba, koca (yaşlı) baba, kanlı (kuvvetli, kalabalık) bey, alçak kişi, kanlı kâfir, ince kız, tatlı can, görür göz, alça (kırmızı) kan, ağça (beyaz) ten, karşı tağ, yatan tağ, yirlü (temelli, yerleşmiş) tağ, ağan (yügrük) su, görklü (güzel) su, turı (duru) su, katı (sert) kazap, alar (aydınlık) sabah.	ağız dualı (insan), borçlu (insan), kızlı insan), yalınçak (elbisesi perişan insan), yalın (insan).
Birleşik Sıfatlar	boz atlı Hızır, ayağı külüg (meşhur) at, yilisi kara at, çingü kuşlu ton, ulu (büyük) toy, ağ tozluça (yayın kabzası üzerine sarılan kiris) yay, korçut sijnirlü (sert, kuvvetli) yay, ak saçlı ana, kara kıyma (çekik, yarı kapalı) gözlü ana, ak sakallı baba (koca, yaşlı baba), kara tonlu (elbise) derviş, uzun sakallı er, ak yüzlü gelin, ala gözlü gelin, azgın dinli kâfir, kara (elbise) tonlu kâfir, ak pürçeklü (saçlı) karı, ağ sakallı koca, bir batman oğlan, gögsü güzel tağ, altun başlu iv.	selvi boylu (eş), kara saçlu (eş).
Sıfat-fiil Grubu Yapısındaki Sıfatlar	çırağ yandıran Tanrı, göl gibi (çok) kırmızı, ak sütünü emdiğim ana, akli şaşmış baba, biligi yitmiş baba, Köpül virüp sevdüğüm (koca), oğlan emen süt tamarı, arçurı (çapraz) yatan tağ, kışda yazda karı buzı erinmeyen (erimeyen) tağ, Kamın akan su, yügrük (hızlı) kamın akan su, akli karalı seçilen çağ, big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ.	oğlı kızı olmayan (insan), oğlu olan (insan), oğlu kızı olmayan insan, güz almasına beşer al yanaklı (eş), kurulu yaya beşer çatma kaşlu (eş), göz açuban gördüğüm (koca).

Boğaç Han Hikâyesindeki Nitelenen Varlıkların Anlam Alanları

Boğaç Han Hikâyesindeki anlam alanları, olumlu anlamdaki sıfatlar ve olumsuz anlamdaki sıfatlar olarak iki başlık altında sınıflandırılmıştır:

1. Boğaç Han Hikâyesinde Olumlu Anlamda Nitelenen Varlıklar

aç insan, ağ (beyaz) el, ağ (beyaz) et, ağ (beyaz) meydan, ağ (beyaz) otağ, ağ sakallı koca, ağ tozluça (yayın kabzası üzerine sarılan kiris) yay, ağça (beyaz) ten, ağır hazine, ağız dualı insan, ak pürçeklü, ak saçlı ana, ak sakallı baba, ak sütünü emdiğim ana, ak yüzlü gelin, akan (yügrük) su, akli karalı seçilen çağ, al (kırmızı) şarap, ala (karışık renk, alaca) gönder, ala (karışık renk) çadır, ala (karışık renkli) tağ, ala gözlü gelin, ala sayvan (gölgelik, büyük şemsiye) gökyüzü, alar (aydınlık) sabah, alça (kırmızı) kan, altın cıda, altun başlu, arçurı (çapraz) yatan tağ, aygır (erkek at) at, bağ (süslü) ev, bey er, bidevi (iri) at, big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağ, bir batman oğlan, bol leşker, boynu uzun bidevi (iri) at, boz (kurşuni, gri) at, boz atlı Hızır, bozaç (boza çalan renk) turğay, cübbe ton, çırağ yandıran Tanrı, çingü kuşlu ton, demir zencir, dişi ehil eş, gögsü güzel tağ, göl gibi (çok) kırmızı, görklü (güzel) su, görür göz, göz açuban gördüğüm, güz elması

gibi al yanaklı eş, Hân baba, Hân Bayındır, ince kız, ipek halı, izzetli (kıymetli) ana, kaba (iri) ağaç, kaba (iri) ökçe, kaba tağ, kadir Tanrı, kamin su, kanlı (kuvvetli, kalabalık) bey, kara (siyah) kılıç, kara (siyah) kiçe, kara (siyah) koyun, kara (siyah) tağ, kara kıyma (çekik, yarı kapalı) gözlü ana, kara koyun, kara saçı topuğuna dolaşan eş, kara tonlu (elbiseli) derviş, karşı tağ, katı (sert) taş, katı (sert, kuvvetli) yay, kazılık (güçlü) at, kıl sicim, kırk kız, kışda yazda karı buzi erinmeyen (erimeyen) tağ, kızıl (kırmızı) otağ, kızılı insan, koca (yaşlı) baba, kolça kopuz, korkut şırlı (sert, kuvvetli) yay, kölgelüçe (gölgeli) ağaç, könl virüp sevdiğüm eş, kuru çay, kurulu yaya benzeyen çatık kaşlı eş, oğlan emen süt tamar, oğlu kızı olmayan insan, oğlu olan insan, ögdüğüm Tanrı, öz (hakiki) kılıç, öz gevde, polat (çelik) kılıç, sakallı turgay, salkum salkum (soğuk) yel, selvi boylu eş, taş Oğuz beyi, tahtı can, turı (duru) su, ulu (büyük) toy, uzun sakallı er, yatan tağ, yilisi kara at, yirlü (temelli, yerleşmiş) tağ, yüce Tanrı, yüce yer, yügrük (hızlı) su.

2. Boğaç Han Hikâyesinde Olumsuz Anlamda Nitelenen Varlıklar

acı söz, akli şaşmış baba, alçak insan, azgın dinli kâfir, biligi yitmiş baba, borçlu insan, kanlı kâfir, kara (elbiseli) tonlu kâfir, kara (siyah) otağ, kara ölüm, karanju (karanlık) dün, katı (sert) kazap, oğlu kızı olmayan insan, şarp (dik, sert, çetin) kaya, saru yılan, yalın, yalınçak insan.

Sonuç

Çalışmamızda, dinî varlıklar; Hızır ve Tanrı, Allah olarak tespit edilmiş, bunlara gelen altı sıfat tespit edilmiştir. Bu varlıklar ve sıfatlar olumlu anlam alanında yer almaktadır. Hayvanlar; at, deve, geyik, koyun, turgay, yılan olarak tespit edilmiştir, bu varlıklara gelen on dört sıfat tespit edilmiş, bunlar yılan hariç olumlu anlam alanında yer almaktadır. Eşyalar; cıda (mızrak), çadır, gönder (mızrak, kargı), halı, hazine, kımız, kılıç, kiçe, koyun yahnısı, kopuz, otağ, sicim, şarap, taş, ton (elbise), toy, yay, zencir olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen yirmi dokuz sıfat tespit edilmiştir. Bunlardan otağ varlığına gelen kara, sıfatı olumsuz anlam alanında, diğer sıfatlar olumlu anlam alanında yer almaktadır. İnsan nitelermeleri; ana, baba, bey, bayındır, derviş, er, gelin, leşker (asker). İnsanın genel özellikleri; kadın, kâfir, karı (eş), karı (yaşlı), koca (yaşlı erkek), koca (eş), kız, oğlan olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen kırk altı sıfat tespit edilmiş, sıfatlar insanların yaşadıkları olaylara ve karakterlerine göre olumlu veya olumsuz anlam alanında bulunabilmektedir. Bunlardan insanın genel özellikleri; aç, ağzı dualı, alçak, borçlu, oğlu kızı olmayan, kızılı, oğlu olan, yalın, yalınçak (elbisesi perişan) insan olarak on iki sıfat tespit edilmiş, bunlardan borçlu, alçak, aç, yalınçak, olumsuz anlam alanında diğerleri olumlu anlam alanında yer almaktadır. Kâfirin sıfatları; azgın dinli, kanlı, kara tonlu olarak tespit edildi, bu sıfatların hepsinin olumsuz anlam alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Karı, koca, kız, oğlan isimlerine gelen on iki sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatların hepsi olumlu anlam alanında yer almaktadır. İnsan uzuvlarına gelen sıfatlar; can, et, el, göz, kan, ökçe, ten, tamar olarak tespit edilmiştir, bunlara gelen on sıfat olumlu anlam alanında yer almaktadır. Tabiat varlıklarına gelen sıfatlar; ağaç, çay, dün (gece), gökyüzü, kaya, tağ, su, yel olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen yirmi sıfat olumlu anlam alanında yer almaktadır, gece ve çayın sıfatları olan karanju ve kuru olumsuz anlam alanındadır. Soyut kavramlara gelen sıfatlar; kazap, ölüm, söz olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen üç sıfat da olumsuz anlam alanında bulunmaktadır. Yer ile ilgili sıfatlar; ev, meydan, yer olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen dört sıfattan sadece "alçak" olumsuz anlam alanında diğer sıfatlar olumlu anlam alanında bulunmaktadır. Zaman: çağ, sabah olarak tespit edilmiştir. Bunlara gelen üç sıfat olumlu anlam alanında bulunmaktadır.

Metnimizdeki sıfatlar Türk milletinin inanışlarına, kültür anlayışına, sosyal yapısına, dil ve kültür farklarına ve özelliklerine göre şekillenmektedir. Bundan binlerce yıl öncesinin Türk milletinin büyüğüne küçüğüne, eşyaya ve tabiata, hayata bakış açısına göre sıfatlar de en doğru ve mantıklı şekilde dilde ve kültürde yerini almaktadır. Bu sıfatlar Türk milletinin neyi sevip neyi sevmediğini, değer verdiği ve vermediği varlıkları nasıl vasıflandırdığını da gözler önüne sermektedir ve Türk milletinin temel niteliklerini yansıtmaktadır. Bu sıfatlarda Türk milletinin; savaşçı, atı, çadırı, kılıcı, tabiatı seven, kahramanlık yapmayan ad bile alamayan, sevdiğine bağlı, ana babasını sayan seven ve onlara saygılı, yoksula yardımcı, cömert, birbirini seven ve birbiri için canını feda edebilen, İslam dinini yeni kavramaya başlamış, kadınları ata binen, kılıç kuşanan, kahraman bir ruh yapısına sahip, tabiatın bir parçası gibi onunla iç içe yaşayan, annesinin sözüne değer veren, eşinin sözüne değer veren, savaşa çıkacağı zaman birbirini yalnız bırakmayan, tek bir yumruk olup düşmana ve namerde karşı gelen, doğruluktan yana olan bir karakteri olduğu tespit edilmiştir.

Sıfatlara yapı olarak baktığımızda yukarıdaki tabloda toplu olarak belirttiğimiz gibi, Boğaç Han hikâyesinde sıfatların genellikle isimlerle birlikte kullanıldığını söyleyebiliriz. Sıfatlar genellikle basit veya türemiş olmakta bu durum Eski Türkçe özelliklerin Dede Korkut hikâyelerinin anlatıldığı dönemde etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Bunun yanında uzun birleşik sıfatlar ve özellikle sıfat fiil gruplarından oluşan sıfatlar da tespit edilmiştir. Bu zengin sıfat yapıları, Dede Korkut hikâyelerinin anlatıldığı dönemde Türk dilinin dil bilgisi olarak ne kadar güçlü ve zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Metnimizde yanındaki isimler düşürülerek adlaşmış olarak kullanılan sıfatların sayısı ise oldukça azdır.

Kısaltmalar

- adl. : adlaşmış
bas. : basit
bir. : birleşik
Çev. : çeviren
f. : fiil
gru. : grubu
haz. : hazırlayan
is. : isim
sf. : sıfat
sf.-f. : sıfat-fiil
STT : Standart Türkiye Türkçesi
tam. : tamlama/ tamlaması
TDK : Türk Dil Kurumu
tür. : türemiş
zf.-f. : zarf-fiil

Kaynakça

- Albayrak, N. (2012). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı özlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Makaleler*. (haz.: Osman Fikri Sertkaya). İstanbul: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Arat, Reşit R. (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiya I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügati't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.
- Atsız, B., Türkmen, S. (2004). *Ed-Düretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baskakov, A. N. (2011). *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Baskakov, A. N. (2017). *Çağdaş Türkçede Cümle*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayat, F. (2016). *Mitten Yazıya Sözden Yazıya Dedede Korkut Oğuznâmeleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, A. (2012). *Süheyl ü Nevbahar*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Demirci, K. (2014). *Türkoloji için Dilbilim*. Ankara: Anı Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eminoğlu, Hatice. (2014). *Türkçede Renkler Sözlüğü*, Ankara: Gazi Yayınları.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı 2 (İndeks-Gramer)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Ermiş, H. (2008). *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Erol, H. E. (2014). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gaban, A. V. (1995). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: TDK Yayınları.
- Gök, M. (2009). *Kitābu İmāniyye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Hazar, M. (2013). *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2005). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülistan Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kök, A. (2004). *TİEM 73 Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 73 Numaralı Karahanlı Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztopçu, K. (2002). *Kitāb Fî 'ilm An-Nuşşāb*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi*. Ankara: TDK Yayınları.

Saussure, F. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Seydioğlu, H. (2003). *Bilimsen Araştırma Yazma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

TDK Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: TDK Yayınları.